

آئین‌های عزاداری آذربایجان شرقی؛ میراث ناملموس ایران زمین

آذربایجان شرقی با عزاداری‌های ویژه و آیین‌هایی خاص که نشان ارادت مردان و زنان آن دیار است عزای سلار شهیدان را اقامه می‌کنند.

آذربایجان شرقی با عزاداری‌های ویژه و آیین‌هایی خاص که نشان ارادت مردان و زنان آن دیار است عزای سلار شهیدان را اقامه می‌کنند.

خبرگزاری مهر، گروه استان‌ها؛ آئین‌های عزاداری ماه محرم همه ساله در سراسر ایران با شور و شوق خاص مردم برگزار می‌شود و عاشقان آن حضرت ارادت و تجدید میثاق خود را هر سال در قالب عزاداری مستحکم تر می‌کنند که این آئین‌ها به فراخور فرهنگ و شیوه‌های مرسوم هر منطقه و استان متفاوت است.

آداب و رسوم حاکم بر عزاداری‌های مذهبی سلار شهیدان یکی از دیدنی‌ترین و عرفانی‌ترین مراسم مردم آذربایجان شرقی بوده و برخی مراسم برگزار شده در این استان در ایام محرم با وجود سابقه طولانی، در کل کشور نیز بی نظیر است.

آذربایجان شرقی با مرکزیت شهر تبریز از جمله شهرهایی است که در ایام ماه محرم، سرتاسر وجودش را غم و حزن فرا گرفته و تمام گوشه و کنارش حال و هوای غم گرفته و مردمان این شهر با عزاداری و توجه ویژه به ماهیت محرم عشق و ارادت خود را نثار کسی می‌کنند که حدود هزار و ۳۰۰ سال پیش در چنین روزهایی راه و رسم آزادگی و آزاد مردی را به بشریت آموخت.

چند روز مانده به ایام محرم می‌توان رنگ و بوی آن را در تمامی کوچه‌ها و محلات شهرها و روستاهای استان احساس کرد.

در این استان از دهه آخر ماه ذی‌الحجه (بعد از عید قربان) بیرق‌های سرخ، سیاه و سبز تمام فضای شهر را تسخیر کرده و از دور خودنمایی می‌کنند. سردرب‌ها، امام‌زاده‌ها، تکایا، مساجد و حتی منازل خاص به این بیرق‌ها خوش آمد گویی می‌کنند.

عزاداری پرشور حسینی در بزرگترین بازار سرپوشیده دنیا

محلات قدیمی و اصیل تبریز همچون امیرخیز، نوبر، شتریان، خیابان، کوچه باغ، اهراب، ششگلان و بیش از ۲۰ محله دیگر با اینکه این روزها با اسامی دیگری از آنها در تبریز یاد می‌شود اما به رسم دیرین با نام قدیمی خود در بازار حضور می‌یابند و به سبک خود ندای "لیک یا حسین" سر می‌دهند.

یکی از نکات جالب و قابل توجه عزاداری محلات در بازار، ترکیب منظم هیئات است، به طوری که هر محله، سه دسته عرب، عجم و زنجیرزن دارد که برای عزاداری در بازار به ترتیب وارد بازارچه و تیمچه‌ها شده و عزاداری می‌کنند که غالباً در بازار مظفریه (بازار فرش فروشان) به کار خود پایان می‌دهند.

نخست دسته عرب محله با لباس‌هایی سر تا پا مشکی به سبک اعراب وارد بازار شده و با نظم و سبک خاص دو دستان خود را بر سینه‌هایشان می‌کوبند، سپس دسته عجم که کت و شلوار بر تن دارند به صورت آرام و منظم با یک دست بر سینه می‌کوبند و در پایان زنجیرزن آن محله، بر کار محله در روز عزاداری خاتمه داده و هیئات به محله خود باز می‌گردند تا در مساجد عزاداری کنند.

البته شبیه خوانی، شمع افزونی، تعزیه گردانی و چندین عزاداری دیگر نیز در بازار تبریز انجام می‌شود که می‌توان شبیه خوانی محله شتریان با پوست شیر جنگلی در عاشورای حسینی را از بارزترین شبیه خوانی‌ها در بازار نام برد.

هر یک از هیئات از هفتم محرم تا روز سوم شهادت امام حسین (ع) با علم‌های قدیمی محلات، مسیری از بازار را طی کرده و به سبک قدیمی عزاداری می‌کنند و سرانجام در بازار مظفریه به کار خود پایان می‌دهند.

البته در برخی از تیمچه‌های بازار تبریز از اول محرم مراسم مرثیه خوانی اجرا می‌شود و عاشقان حسینی از سرتاسر شهر در کنار بازاریان تبریزی به سوگواری امام حسین (ع) می‌پردازند.

با وجود اینکه بازاریان از هفتم محرم به مدت یک هفته حجره های خود را تعطیل می کنند اما حجره هایی که در مسیر عزاداری قرار دارند، خود را برای پذیرایی از دسته های عزاداری آماده کرده و با چای، خرما، نان، پنیر و شربت از آنان پذیرایی می کنند.

دسته های عزاداری شاه حسین گویا

این مراسم پیش درآمد تشکیل هیئات عزادار محرم در آذربایجان شرقی است که مرکب از جوانان و ریش سفیدان این استان است که به طور جداگانه ساعاتی قبل از غروب آفتاب در نزدیکی مسجد یا تکیه جمع می شوند.

در این مراسم عزاداری، عاشقان حسین (ع) ابتدا در دو ردیف مجزا قرار گرفته و با دست راست چوبدستی را که نمادی از شمشیر است در دست گرفته و با دست چپ حلقه در کمر نفر بعدی می زنند و سپس نوحه مخصوص خوانده و با حرکات ریتمیک پاها و دست ها، نوحه خوانی می کنند.

در این آئین معمولاً اولین بار سردسته چندین بار با صدای بلند یا حسین را می گوید تا به اصلاح دم گرفته شود.

از نمونه اشعار این مراسم می توان به این اشعار اشاره کرد:

یا حسین وای حسین

یا حسین شاه حسین

و...

این ترکیب تا شب های اول محرم به این شکل انجام می شود و از شب های پنجم به بعد دسته گردانی به صورت گردش در محلات شروع می شود.

زمان شروع هیئات زمانی است که چندین هیأت به هم برخورد می کنند و با فریادهای بلند "یا حسین"، "وای حسین"، "حیدر-صفر"، "حسینم وای حسینم وای" شنیده می شود.

البته امروزه برای تهیج بیشتر گروه های شاه حسین گویان از ادوات موسیقی نظیر طبل و سنج نیز استفاده می شود.

این مراسم از آنجایی مهم جلوه می کند که در هیچ کجا دنیا به غیر از استان های آذری نشین کشور از جمله آذربایجان شرقی برگزار نمی شود.

از مهمترین اشعاری که در این آئین به گوش می رسد، صدای دلنشین مردمانی است که یک صدا فریاد می زنند:

"حسین یئرلر آغلار گوپلر آغلار"

رسول مصطفی پیغمبر آغلار

الم آغلار، شر آغلار، لشکر آغلار

سوآغلار، قاتل آغلار خنجر آغلار"

آئین علم بندی شهرستان مراغه

مراسم سوگواری علم بندی مختص شهر مراغه است که هر سال در سوم محرم در این شهرستان برگزار می شود و به عنوان یک اثر معنوی در فهرست میراث فرهنگی کشور قرار گرفته که این شیوه عزاداری که همه ساله با شکوه بسیار و حضور گسترده مردم برگزار می شود، با گذشت زمان های بسیار همچنان شکل سنتی خود را حفظ کرده است.

همزمان با سوم ماه محرم و یادآوری رسیدن کاروان امام حسین (ع) به کربلا و برافراشته شدن علم این امام، آئین علم بندی در

مراغه آغاز می شود و هر یک از محلات شهرستان مانند محله چهل پا، بیرون قلعه و محله شجاع الدوله در این روز، یک علم را آذین بسته و در میان میدان آن محله افراشته می کنند.

علم میدان دروازه که از قدمت و شهرت بیشتری در میان علم های این شهرستان برخوردار است با بیش از ۴۰ متر ارتفاع در این روز با پارچه های رنگی آذین شده و در این محله افراشته می شود و هزاران نفر از مردم شهرستان به این محل آمده و نذورات و قربانی های خود را در پای علم انجام داده و میان مردم تقسیم می کنند.

در طول ایام محرم هر روز صبح و بعد از ظهر در کنار علم گردانی، تکیه ای نیز برپا شده و دسته جات عزاداری با حضور در آنها به سوگواری سالار شهیدان مشغول می شوند و علم میدان تاریخی دروازه مراغه در روز سوم محرم با یا حسین گویی مردم بلند شده و تا پایان صفر باقی می ماند که نمادی از علم حضرت ابوالفضل (ع) در کربلا است.

آئین توزیع شمع در عصر روز تاسوعا

نذر شمع، به ویژه در غروب تاسوعا از سنت های دیرینه مردم مناطق مختلف آذربایجان شرقی است.

در این ایام آنهایی که نذر کرده اند ۴۱ شمع را در ۴۱ مسجد بر می افروزند تا نشانه ای از روشنی و روشنایی باشد. شمع مایه روشنایی است، می سوزد و نور می بخشد و بر ظلمت و تاریکی فائق می آید.

روشن کردن شمع در شهرهای تبریز، مراغه، اهر و مرند رواج بیشتری دارد و شاید یکی از فلسفه های این امر ایجاد روشنایی در شب های تاریک عزاداری و مرثیه خوانی باشد.

به تعبیر برخی در شب تاسوعا مردم به صورت نمادین با برافروختن شمع چادرهای امام حسین (ع) و یارانش را از تاریکی درمی آورند.

مراسم خیمه سوزانی

این رسم در اکثر نقاط آذربایجان شرقی و در ظهر روز عاشورا قبل از نماز ظهر و عصر برگزار می شود.

این آئین برگرفته از آتش زدن خیمه های امام حسین (ع) در روز عاشورا است.

بعد از اجرای این آئین حاضرین با صدای بلند و گریه فریاد می زنند "قتیل کسیلدی" (مقتول بریده شد).

اکثراً در نقاطی که شبیه خوانی برگزار می شود، مراسم سوزاندن خیمه با تعزیه این مراسم توأم می گردد و برای تهیج بیشتر مردم و حاضرین تعدادی شبیه خوان کودک را در صحنه نمایش در حال فرار و شیون قرار می دهند تا تأثیر آن ملموس تر شود.

مراسم شبیه خوانی

در این مراسم به بازسازی صحنه عاشورا در قالب نمایش و شبیه خوانی هایی پرداخته شده و برگزاری آن در ظهر روز عاشورا قبل از نماز ظهر و عصر بیشتر مورد توجه است.

مضمون شبیه خوانی رویارویی دو نیروی خیر و شر یا نیکی و بدی است و به نوعی ریشه در بنیان فکری، مذهبی و اعتقادی ایرانیان دارد و برگزاری آن در روز عاشورا نیز تقابل بین حق و باطل است تا مردم به خوبی با برخی صحنه های کربلا آشنا شوند.

البته به یاد آتش گرفتن خیمه های امام حسین (ع) در روز عاشورا مراسم سوزاندن خیمه نیز همراه با این شبیه خوانی و عزاداری برگزار می شود.

همچنین در روز عاشورا برخی از دستجات حسینی در قالب هنر شبیه خوانی اقدام به بازسازی صحنه بازگشت بی سوار ذوالجناح اسب امام حسین (ع) از میدان جنگ به میان خیمه های اهل بیت کرده که به نام "ذوالجناح" گردانی معروف شده است.

وقتی شب عاشورا فرا می رسد عده ای آواز مرثیه سر داده و برای سر سلامتی زینب و شیعیان مراسم شام غریبان را ترتیب

می دهند که تا پاسی از شب ادامه می یابد.

مراسم سنتی مذهبی پولکه

مراسم سنتی مذهبی "پولکه" در مناطقی چون روستاهای شیشوان عجب شیر و همچنین برخی نقاط بناب با شور و شوق خاصی برپا می شود و در این مراسم یک مشعل اصلی بزرگ در وسط میدان اصلی و در جلوی مسجد اعظم شهر یا روستا افروخته می شود تا مردم به گرد آن جمع شوند.

بعد از آن که مشعل اصلی در وسط قرار گرفت مشعل های کوچک دیگری که متعلق به یک محله است، توسط دیگر عزاداران به میدان اصلی آورده می شود و پس از آن این مشعل ها را با زنجیرهای بلندی در دست با آتش مشعل اصلی روشن می کنند و بر سر عزاداران می گردانند که در این هنگام گویی بر آسمان، گوی های آتشین در پرواز هستند که فضایی غریب را می آفریند.

پولکه از منحصر به فردترین مراسم های عزای حسینی بخشی از مناطق آذربایجان است که نظیر آن در سایر مناطق شیعه نشین جهان برگزار نمی شود.

نذر و احسان از سنت های دیرینه مردم

آذربایجانی ها، اعتقاد ویژه ای به اطعام از سفره اباعبدالله الحسین (ع) دارند و معمولاً از غذاهای پخش شده و نذری در این ایام برای بیماران خود تبرک می جویند و خوردن نذری را ثواب می شمارند.

در این روزها در برخی مساجد و خانه ها سفره حضرت سیدالشهدا (ع) باز است و مردم به اطعام از این سفره مبارک می پردازند که اکثراً غذاهای طبخ شده برنج بوده که با خورش های مختلفی جهت پذیرایی از عزاداران حاضر می شود.

آش از دیگر غذاهایی است که مردم در بزرگداشت ایام عزاداری سرور و سالار شهیدان می پزند، آش ها معمولاً بنا بر نذر و حاجتی تهیه شده و در بین همسایه و آشنایان پخش می شود.

شربت ها و نوشیدنی ها بخش دیگری از نذورات این ماه را تشکیل می دهند برخی از حسینی ها و قهوه خانه به پخش چای در این ماه اقدام می کنند اما شربت ها بیشتر در محرم های مصادف با فصول گرم سال داده می شود

جای خالی شاعران بزرگ در مداحی ها احساس می شود

کریم میمنت نژاد، پژوهشگر تاریخ در خصوص آئین های عزاداری در بازار تبریز نیز می گوید: یکی از بزرگترین ویژگی های تبریز که ثروت اجتماعی ما به حساب می آید، محله بندی شهرمان بود که امروزه تنها بخش ویژه عزاداری امام حسین (ع) پررنگ باقی مانده است.

وی ادامه می دهد: هر هیأت ضمن داشتن نام جداگانه برای مراسم خود هنگام حضور در بازار ذیل پرچم نام محله خود حرکت می کردند و آئین یادشده به این صورت بود که دسته جات عزاداری در میدان صاحب آباد (صاحب الامر) که محل حکومتی تبریز قدیم بود، گرد هم آمده و به سمت بازار حرکت می کردند.

این پژوهشگر حوزه تاریخ می افزاید: ۲۴ دسته عزاداری تبریز در حضور والی شهر برای ترتیب حرکت قرعه کشی انجام می دادند و پس از مشخص نتیجه، فردی تحت عنوان اودا باشی مأمور می شد تمامی اعمال لازم جهت آماده شدن بازار برای اباعبدالله الحسین (ع) را فراهم کند. او دا باشی این اعمال را از اول تا هفتم محرم انجام می داد، از هشتم دو محله "کوچه باغ" و "خیابان" (خیابان) وارد بازار شده، شروع عزاداری را اعلام می کردند.

او پس از گفتاری در مورد معماری باشکوه و ارزشمند بازار مظفریه به نمونه هایی هم اشاره می کند. از جمله پیچ در نظر گرفته شده بین راسته صادقیه و مظفریه به عنوان فیلتر صدا، بلندی بنای مظفریه برای چرخش علم و همچنین اکوستیک بودن برای رساندن صدای مداح به گوش مردم عزادار از آن دسته بود.

او پس از صحبت درباره آئین های خاص دسته جات هر محله می افزاید: والی تبریز که در تیمچه مظفریه حضور پیدا می کرد، پس از خروج از تیمچه یک یا دو علم به عالی قاپو برده می شد، ولیعهد نیز خلعتی به آنها می داد که امروزه علم های قاجاری بعضی

دسته جات محلات تبریز باقی است.

او در مورد دسته جات محلی نیز خاطرنشان می کند: عزاداران هر محله اغلب اشعار شاعران محله خود را می خواندند و قدردان شاعر محله خود بودند.

او ادامه می دهد: عزاداری دستجات حسینی بخشی از هویت محلات تبریز است. متأسفانه در سالهای اخیر با تغییر نام محلات و کوچه ها محله بندی تبریز که شاید هزار سال سابقه تاریخی دارد، در معرض فراموشی قرار گرفته است؛ با این حال چه بسا از عنایت ویژه امام حسین (ع) بوده که سمت های عزاداری به عنوان بخشی از هویت محلات تبریز محفوظ مانده است.

او تأکید می کند: محلات تاریخی تبریز با نظر معتمدین در نقشه دارالسلطنه تبریز شکل گرفته است، این محلات مرزها سنت ها و فرهنگ های خاص خود را دارند و حتی گاهی به ایمنولوژی های متفاوتی نیز قائل هستند که این موضوع در نهضت مشروطه به خوبی نمود دارد،

برخی از محلات مهم امروز در چارچوب نقشه دارالسلطنه تبریز محله به شمار نرفته اند بلکه به عنوان «کوی» ثبت شده اند؛ به عنوان مثال مارالان به عنوان یکی از کوی های محله خیابان در عزاداری بازار حضور دارد، ششگلان یکی از محلات محله باغمیشه و چرنداب نیز یکی از کوی های محله نوبر است هر یک از کوی ها پشت علم محله مخصوص خود در بازار حضور داشتند.

او خاطرنشان می کند: از دوره قاجار رسم بر این بوده که قبل از آغاز ماه محرم بزرگان دستجات هر محله در کاخ والی آذربایجان جمع می شدند و نوبت حضور هر محله در عزاداری بازار تبریز مشخص می شد. هر دسته شامل علم ویژه عزاداری هر محله است و زنجیرزان و عرب و عجم سه دسته هر محله را تشکیل می دهد. شاخسی یا شاه حسین گویان نیز نماد بیرونی عزاداری هر محله است دسته عجم محله کوچه باغ دسته عرب محله نوبرو دسته زنجیر زنان باغمیشه از دسته های بسیار شکیل و معروف تبریز به شمار می رفتند.

ارادت به امام حسین (ع) مرزهای جهان اسلام را در نور دیده است

حجت الاسلام سید شهاب الدین حسینی، مدیرکل اوقاف و امور خیریه آذربایجان شرقی نیز با بیان اینکه امام حسین (ع) برای احیای انسانیت و رهایی بشریت از ضلالت و سرگردانی قیام کرد، می گوید: اباعبدالله الحسین (ع) با فدا کردن خود در راه اسلام و حق طلبی، ایستادگی در مقابل ظلم و جور را به بشریت یاد داد.

او با بیان اینکه امام حسین (ع) در مناسبت های مختلف به ویژه ایام ماه محرم، بشریت را سر سفره دین داری می نشاند، اظهار می کند: هر سال نسبت به سال های گذشته نقش آفرینی و حضور امت ایران اسلامی در عرصه عزاداری زیاد می شود چون که در خون امام حسین (ع) حرارتی است که هیچ وقت سرد نمی شود.

حجت الاسلام حسینی با اشاره به اینکه در واژه شناسی عاشورا، کنیه «اباعبدالله» برای امام حسین (ع) یک مقام است، می گوید: بر این اساس هر کس بخواهد سر سفره بندگی پروردگار بنشیند، واسطه امام حسین (ع) است.

او ادامه می دهد: امام حسین (ع) امتداد رسالت نبوی بوده و با وجود گذشت ۱۴۰۰ سال از واقعه عاشورا، ارادت و محبت دوستداران این امام بیشتر می شود به طوری که پیاده روی اربعین حسینی جلوه گاه ابراز این ارادت شده است.

حجت الاسلام حسینی یادآور می شود: رشد معنویت و گرایش به اباعبدالله الحسین (ع) که نماد تشیع، دین اسلام و معنویت است، همه اقوام و ادیان را در مسیر راهیان اربعین قرار داده و بین مسلمانان، مسیحیان و یهودیان وحدت ایجاد کرده است.

مدیرکل اوقاف و امور خیریه آذربایجان شرقی با تأکید بر اینکه امام حسین (ع) مختص شیعه و مسلمان نیست، می گوید: حضور مسیحیان و خاخام های یهودی خارج از تعصبات صهیونیستی در کنار مسلمانان در پیاده روی اربعین حاکی از وحدت بخشی مکتب سیدشهادت بین اقوام، ادیان و مذاهب است.

او با بیان اینکه امام حسین (ع) در مناسبت های مختلف به ویژه ایام ماه محرم، بشریت را سر سفره دین داری می نشاند، ادامه می دهد: هر سال نسبت به سال های گذشته نقش آفرینی و حضور امت ایران اسلامی در عرصه عزاداری زیاد می شود چون که در خون امام حسین (ع) حرارتی است که هیچ وقت سرد نمی شود.

مردم آذربایجان شرقی مانند سایر استان های ایران اسلامی در حالی به عزاداری و بزرگداشت دهه اول محرم الحرام می پردازند که عشق و ارادت آن ها از روی اخلاص بوده و با علم بر اینکه همین مراسمات اسلام را پایدار کرده است، ادامه پیدا می کند.